

5. Klein G. Pitman Publishing Dictionary of Banking / G. Klein. – London, 1994. – 300 p.
6. Kwiatek P. Kontroling marketingowy / P. Kwiatek – Режим доступу: www.swiatmarketingu.pl
7. Schöppner D. Modernes Unternehmenscontrolling (MUC) und Fortschrittliche Interne Revision (FIR), Schwerpunkt Controlling / D. Schöppner. – Deutschland: Hochschule Mittweida, 2004. – Режим доступу: www.htwm.de
8. Wierzbicki K. Kontrola wewnętrzna w podstawowych jednostkach gospodarczych: poradnik organizacyjno – metodyczny / K. Wierzbicki. – Zielona Góra: Unwers, 1996. – P. 56.
9. Vollmuth H. J. Führungsinstrument Controlling / H. J. Vollmuth. – Planegg/ München: WRS, Verl. Wirtschaft, Recht u. Steuern, 1989. – С.23.
10. Башнянин Г. І. Генеза ринкової економіки, навчальний словник-довідник / Г. І. Башнянин, В. С. Іфтемчук – Л.: «Маннолія плюс», 2004. – 687 с.
11. Bartol K. M., Martin, D. C. Management / K. M. Bartol, D. C. Martin. – Div: McGraw Hill College, 1991. – 890 p.
12. Білуха М. Т. Теорія фінансово-господарського контролю та аудиту: підручник / М. Т. Білуха. – К.: Манускрипт, 1996. – 320 с. – С. 11–21.
13. Пушкарь М. С. Бухгалтерский учет в системе управления / М. С. Пушкарь. – М.: Финансы и статистика, 1991. – 176 с.
14. Король Г. А. Финансовый контроль: учет, проверка, анализ / Г. А. Король, Р. Б. Сокольская, В. Д. Зеликман – Д.: Наука и образование, 2004. – 192 с.

O. V. Melih

THE DIFFERENCE OF CONTROLLING IS FROM OTHER SUBSYSTEMS OF MAKING ADMINISTRATIVE DECISIONS ON ENTERPRISE

The article considers the particularities of the interpretation of controlling and other types of financial business operations; main components analysis of these financial operation types and proof of the difference among controlling, managerial accounting and control.

УДК 336.225.1: 336.02

Піщанська В. В.

ВПЛИВ ВІДМИВАННЯ БРУДНИХ ГРОШЕЙ НА НАЦІОНАЛЬНУ ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

У статті досліджено вплив відмивання брудних грошей на фінансову безпеку України. Виявлено особливості перебігу процесів легалізації в Україні на кожному з трьох етапів: розміщення, накручування та інтеграції. Проаналізовано існуюче антилегалізаційне законодавство. Визначені негативні наслідки відмивання грошей щодо кожної складової фінансової безпеки: ефективності фінансової та монетарної політики, бюджетної та валютної безпеки, економічної безпеки банків та інших установ.

Економічна безпека є одним з основних чинників сучасного суспільства. Історично та методологічно склалося, що рівень економічної безпеки здебільшого оцінюють на основі індикаторів енергетичної та фінансової безпеки, зіставляючи при цьому реалізацію національних інтересів із загрозами, зокрема – з тінізацією економіки, фінансовий аспект якої реалізується у процесах відмивання доходів протиправного походження.

Фінансова безпека держави – це захищеність інтересів суб'єктів національної економіки у фінансовій сфері, або такий стан бюджетної, подат-

кової та кредитно-грошової системи, що гарантує спроможність держави ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку і обслуговування фінансових зобов'язань [1].

Сьогодні досягнення стану ефективної фінансової безпеки унеможливується відсутністю адекватної державної політики. В Концепції національної безпеки України, ухваленій в 1997 р., недостатню увагу приділено економічній безпеці в цілому, а щодо фінансової безпеки, то не визна-

чені ані її індикатори, ані загрози. Отже, для розробки дієвих засобів поліпшення фінансової безпеки держави, формування переліку основних пріоритетів та загроз економічної безпеки в цілому, для оновлення концепції національних інтересів та визнання її найвищим пріоритетом державної політики необхідно дослідити здатність організаційно-управлінського механізму фінансової безпеки України протистояти негативним впливам відмивання доходів протиправного походження.

Макроекономічні наслідки відмивання грошей безпосередньо стосуються фінансової безпеки України. Ця проблема цікавила свого часу багатьох економістів. У міжнародному науковому співтоваристві їй приділяли увагу такі вчені, як П. Кларк [2], А. Суєтін [4]. Щодо вітчизняних дослідників, то можна виділити Н. В. Святохо [3], котрий визначив властиві саме Україні особливості взаємозв'язку між відмиванням грошей та фінансовою безпекою. В цілому ця проблема не є повністю розробленою в науковій літературі. Зокрема, не досліджено:

1. Яким чином різняться впливи на економічну безпеку залежно від того, відмиваються власне брудні (доходи від протиправної діяльності) чи сірі кошти (приховані доходи легальних підприємств, інколи – доходи від економічних злочинів).
2. Як впливають на ефективність діяльності фінансових структур їхня надмірна зарегульованість у рамках боротьби з відмиванням грошей.
3. Чому деякі незначні позитивні макронаслідки існування тіньової економіки нівелюються в умовах української реальності і яким чином це пов'язано із перебігом процесів легалізації.

Отже, завданням автора статті, окрім встановлення основних макроекономічних наслідків відмивання грошей та їх відображення в параметрах оцінювання фінансової безпеки, є оцінка узгодженості системи протидії легалізації з національними інтересами у фінансовій сфері.

Особлива соціальна небезпека процесів легалізації доходів протиправного походження та їх безпосередня конфронтація із цілями фінансової безпеки пояснюється тим, що вони, з одного боку, відволікають на себе ресурси суспільного розвитку, призводять до економічної стагнації й деградації суспільних інститутів, а з другого – забезпечують своєрідний мультиплікативний ефект: доходи, отримані злочинним шляхом, підтримують тіньову економіку та притягують до себе додаткові фінансові ресурси в наступних репродуктивних циклах.

У відмиванні брудних грошей використовується велика кількість схем, які доволі важко систематизувати, адже слід враховувати особливості кожного з національних законодавств. Од-

нак цей процес все ж таки було змодельовано як трифазову модель, що включає:

- *Розміщення (deposition)* – введення грошей, переважно у формі готівки, до фінансової системи. До поширених в Україні методів відмивання на цій стадії належать розміщення в банках офшорних зон (територій, що забезпечують пільговий режим для фінансово-кредитних операцій із закордонними учасниками в іноземній валюті), зокрема у банках-оболонках, у закладах, що інтенсивно працюють з готівкою (ресторанах, казино, бутіках), та створення «конвертаційних центрів» (підприємств, що продають чорну готівку за безготівкові кошти). Саме на цій фазі протидія відмиванню грошей є найбільш ефективною, до того ж на перше місце виходять не діяльність правоохоронних органів, а застосування регуляційних правил для учасників фінансової системи;
- *Нашарування (layering)* – етап відмивання, суть якого полягає у відділенні брудних грошей від їх першоджерела за допомогою операцій з депонованими грошима, сума яких не перевищує порога ідентифікації банківського рахунка (80 тис. грн. для України) – метод «смарфінгу», їх конвертації, перепродажу майна, інвестування недіючих підприємств; в Україні широко використовуються фірми-«фантоми», роздрібна торгівля, змішування законних та незаконних прибутків. Метою цього етапу є надання анонімності;
- *Інтеграція (integration)* – формування легенди походження грошей та повернення їх у банківську систему під виглядом легально зароблених; стадія, на якій виявлення брудних грошей стає неможливим через складність встановлення джерела прибутків після проведення продажу нерухомості, спотворення зовнішньоторгових договорів чи проведення трансферпрайсингу (створення 2 договорів: реального та фіктивного, в одному з яких вказана збільшена сума угоди).

Слід звернути увагу, що формалізація схем легалізації, характерних для України, вимагає фактично побудови дво-, а не трифазової моделі. Це пов'язано, по-перше, з тим, що існує значний нелегальний обіг між легальними підприємствами, а по-друге, зі значним попитом на готівкові кошти в тіньовому секторі, що фактично скорочує цикл відмивання до 2 етапів: нашарування та інтеграції. Іншою особливістю легалізації доходів протиправного походження є те, що в Україні процеси відмивання часто використовуються не для приховування джерел коштів, а для приховання імені їх власника.

Проаналізувавши типові складові перебігу легалізації, слід приділити увагу механізму

впливу відмивання грошей на складові фінансової безпеки держави. Щодо бюджетної сфери, то відбувається значне погіршення умов обслуговування боргових зобов'язань через значний відтік капіталу України. З одного боку, за умов стагфляції в економіці кошти лише частково реінвестуються, але у такому разі мали б зростати прямі зовнішні інвестиції, тоді як для України на 1 січня 2005 р. вони становили тільки \$157 млн [5]. У зв'язку із цим Україні інколи закидають таку економічну систему, як тіньовий капіталізм, функціонування якого зображено на рис. 1.

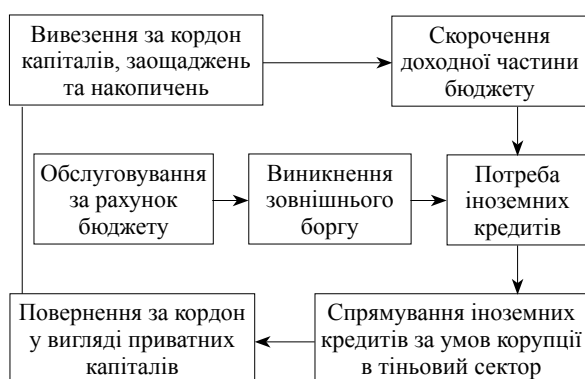

Рис. 1. Механізм «тіньового» капіталізму в Україні

Іншим наслідком відмивання брудних грошей є зниження ефективності фіскальної політики. Можливість відносно вільно провадити операції з відмивання грошей стало основною причиною виникнення кризи неплатежів, оскільки давала змогу використовувати доходи від економічних злочинів. Інвестування деяких підприємств відмитими коштами дозволяє їм швидкими темпами нарощувати виробничий потенціал, тоді як законний бізнес втрачає конкурентні позиції. Останній процес супроводжується зменшенням прибутковості легітимних підприємств, і як наслідок – зменшення бази оподаткування. Корпоративне відмивання, тобто таке, за якого приховані від оподаткування кошти використовуються для розвитку виробництва, погашення кредитів, виплат зарплати, за експертними оцінками становить, на жаль, близько 7% від загальних обсягів неплатежів підприємств.

Жодна складова фінансової сфери не страждає від відмивання так, як грошово-кредитна політика. Відмивання брудних грошей формує сферу «чорного» готівкового обігу, забезпечує економіку квазіплатіжними засобами. Через це макроекономічні показники нееластично реагують на зміни в обсязі грошової маси. Таким чином пригнічується функція монетарної політики в цілому, свідченням чого стало незначне скорочення інфляції навіть за умов демонетизації, впроваджуваної в Україні в 1994–1997 рр. Попри успішну мо-

нетарну політику нарощування, впроваджувану впродовж 2004–2005 рр., інфляція, як і в період демонетизації, скоротилася на незначну величину. Отже, бачимо, що відмивання позначається і на інфляційній безпеці України. З іншого боку, інертну реакцію учасників на основні інструменти монетарної політики можна пояснити тим, що легалізація зумовлює безпідставні стрибки у попиті на готівкові гроші, а часто і до викривлення обсягу попиту на реальні грошові залишки.

Відмивання брудних грошей створює також значну загрозу валютній безпеці, оскільки стимулює доларизацію грошових агрегатів, полегшує механізм виведення із країни коштів. Відмивання брудних грошей зумовлює девальвацію національної валюти відносно вільноконвертованих валют за рахунок стимулювання попиту на останні, а це у свою чергу призводить до збільшення обтяжливості обслуговування державного боргу. Слід зазначити, що такого роду девальвація не дає ефекту валютної шокотерапії, оскільки на попередньому витку не здійснювалися необхідні інвестиції в основні фонди.

Відомо, що банківська система є нестійкою щодо використання її з метою відмивання грошей. Велика кількість її суб'єктів потрапляє в залежність від неформального сектору (пасивна роль), а деякі спеціально створюються для того, щоб проводити процеси відмивання (активна роль) для кланово-олігархічних груп, які отримують доходи з легальної сфери, але прагнуть приховати їх від оподаткування або цільового використання.

Прямим ризиком для банківської системи, пов'язаним з відмиванням, є втрата довіри, але оскільки в Україні наявні фактори, що руйнують довіру активніше за відмивання, зосередимо увагу на інших впливах. Відтак, на банки більше впливає неадекватна зарегульованість проведення трансакцій, прямим наслідком чого є деформація кредитних відносин.

Окрім банків, відмивання доходів протиправного походження позначається і на безпеці інших підприємств. Нині найбільша кількість економічних злочинів здійснюється на державних підприємствах паливно-енергетичного комплексу, але можна припустити, що статистика не об'єктивна, а зумовлена значною увагою, що останнім часом приділяється енергетичній безпеці нації. Бартерні операції та демпінг товарів галузей групи А, а саме, – рослинництва, чорної та кольорової металургії, інсайдерство на фондовому ринку та інших суб'єктах фінансової інфраструктури розвинулися та досягли кризового стану однозначно через використання схем відмивання, а тепер значною мірою загрожують фінансовій безпеці країни.

Для того, щоб повною мірою проілюструвати антисоціальну спрямованість відмивання гро-

шей, слід коротко означити соціальні та політичні впливи тіншової економіки, як ініціативного та результуючого явища незаконної легалізації. Тіншовий сектор інколи розглядають як найефективнішу модель господарювання в умовах перехідного періоду. Але тут слід зауважити, що для України характерною є тінзація не стільки при виробництві, скільки при реалізації продукції, що фактично нівелює можливість будь-яких позитивних наслідків існування тіншового сектору, зокрема, створення робочих місць, підвищення конкуренція на офіційних ринках на користь споживача за рахунок конкуренції з боку тіншових ринків. Серед основних наслідків тінзації виділяють стримування процесів глобалізації через небажання країн світу мати ненадійного партнера (у цьому контексті необхідно сказати, що бодай найефективніша система боротьби з відмиванням брудних грошей приречена, якщо її впровадження буде одиничним випадком у світовій практиці); погіршення інвестиційного клімату, зменшення обсягів та подорожчання інвестиційних ресурсів; погіршення міжнародного іміджу країни; псевдоприватизацію; розвиток організованої економічної злочинності; втрату контролю за оплатою праці; корупцію.

Корупцію в політиці та соціальній сферах можна розглядати як наслідок відмивання брудних грошей, а також як наслідок функціонування тіншової економіки в цілому. Відповідно до останнього способу відбувається безпосереднє зрощення державних та кримінальних структур. Велика прибутковість незаконної діяльності дає змогу фінансувати виборчі кампанії з висування кандидатів у депутати усіх рівнів з метою лобювання та торгівлі політичним голосом, а також сприяти призначенню на відповідальні посади довірених осіб. Тому урядові програми «Чисті руки» та «Кодекс честі державного службовця», розпочаті у 2004 р. були спрямовані на припинення обслуговування кланово-олігархічних груп і перехід до формування середнього класу, але про успіх їх реалізації говорити ще рано.

Значним недоліком аналізу взаємозв'язків між відмиванням грошей та фінансовою безпекою, на нашу думку, є зосередження уваги тільки на наслідках протиправної легалізації, тоді як саме прогалини у фінансовій безпеці на етапі становлення державності заклали підвалини розвитку тінзації в цілому та відмиванню грошей зокрема. Так, за відсутності будь-якого моніторингу вже в перші роки економічних реформ в СРСР (1988–1991 рр.) близько 20 % фінансових фондів злочинного походження було вкладено в кооперативний рух [1]. Якщо корумпованість державних службовців, нерегульованість імпортно-експортних операцій та відсутність належного митного контролю зумовлюва-

ли появу «сірих» капіталів, то джерелом власне брудних грошей стали кримінальні злочини, а саме: торгівля людьми, наркобізнес, вбивства на замовлення, розкрадання та вивезення зброї і військової техніки. Так, у 1989 р., за оцінками Лондонського інституту стратегічних досліджень, вартість військового обладнання української армії становила \$ 89 млрд, а в 1994 р. – \$ 32,7 млрд. В останні роки до цих видів злочинів додалися викрадення радіоактивних матеріалів та підробка торгових знаків. Отже, головним здобутком періоду 1990–1999 рр. стало формування самодостатньої тіншової економіки, що, створюючи прибуток у вигляді «сірих» коштів, мала ще і значний інвестиційний ресурс у вигляді власне брудних капіталів. Іншими словами, внаслідок прогалин у тому числі і у фінансовій безпеці, що вилилися в розрив процесу відтворення на національному рівні, відбулася інституціоналізація тіншової економіки.

Нарешті слід проаналізувати національне законодавство у царині боротьби з відмиванням грошей та встановити ступінь його відповідності національним інтересам у фінансовій сфері.

З метою швидкісного впровадження в Україні механізмів боротьби з відмиванням грошей у червні 2002 р. FATF було висунуто такі вимоги:

- криміналізувати відмивання грошей, отриманих у результаті злочинів, прийняти закон про їх арешт та конфіскацію;
- зобов'язати фінансові установи здійснювати ідентифікацію клієнтів та повідомляти компетентні органи про підозрілі операції; запровадити низку заходів внутрішнього контролю;
- ратифікувати міжнародні угоди, що дали б змогу здійснювати оперативну і ефективну співпрацю на всіх рівнях.

За лімітований час національне законодавство мало бути узгоджене із вимогами FATF, рекомендаціями Базельського комітету та Віденською конвенцією. На нашу думку, світова спільнота не стільки прагнула допомогти Україні боротися з відмиванням, скільки забезпечити власні економічні системи від тиску, що чинить цей процес, використовуючи прогалини антилегалізаційних законодавств інших країн. Запобігаючи застосуванню санкцій, в Україні у лютому 2002 р. було створено національний орган фінансової розвідки – Держфінмоніторинг; криміналізовано відмивання брудних грошей (стаття 209 КК України), забезпечено інституційні засади протидії; започатковано міжнародну співпрацю, завдяки чому вже у 2004 р. Україна була викреслена із «чорного» списку, а в грудні 2006 р. щодо неї був припинений і активний моніторинг.

Необхідно підкреслити, що впроваджені заходи не найефективнішим чином сприяли змен-

шенню обсягів тінізації чи відмиванню брудних грошей, а запропонована до відома статистика, за якою сукупність таких операцій зменшилася, пов'язується в першу чергу з економічним зростанням, хронологія якого – 2002 р. – збіглася з початком впровадження антилегалізаційного законодавства. Крім того, обраний шлях боротьби посилив регуляторний тиск на суб'єкти підприємницької діяльності. Нова версія закону «Про протидію...» від 14.03.05 р., наближена до допрацьованих на Берлінській сесії «Сорока рекомендацій» FATF, не була затверджена, проте в бізнесових колах вже дістала назву «фатфолізатора» через неадекватність вимог скрупульозного внутрішнього і зовнішнього моніторингу.

Окрім іншого, національним інтересам у фінансовій сфері не відповідають такі елементи протидії відмиванню брудних грошей:

- 1) відсутність класифікації ознак підозрілих операцій – об'єктивні (формальні) або суб'єктивні. Варіативність поведінки службовців установ-суб'єктів первинного моніторингу призводить до того, що при бажанні підозріла операція може й не трактуватися як така, і навпаки;
- 2) зарегульованість банківської діяльності: невизначеність строків обробки інформації за транзакціями службами Держфінмоніторингу; відсутність бази даних ідентифікації клієнтів;
- 3) відвернення значних інвестиційних ресурсів. Хоч інвестиційна безпека не є складовою фінансової безпеки країни, невідповідність програми боротьби з відмиванням засадам інвестиційного розвитку має за похідне явище послаблення фінансової безпеки країни.

Отже, основні висновки проведеного дослідження такі:

1. Каргус В. Г. Економічна безпека України / В. Г. Каргус. – Х. : Юридичний Видавничий Дім, 2006 р. – 176 с.
2. Кларк Дж. Б. Распределение богатства / Дж. Б. Кларк. – М. : Мысль, 1997. – 415 с.
3. Святохо Н. В. Макропоследствия отмывания денег / Н. В. Святохо // Проблемы материальной экономики. Сб. статей. – С. 64–67.

1. Подолання загроз фінансовій безпеці є пріоритетним напрямом забезпечення національних інтересів України в економічній сфері.
2. Відмивання брудних грошей прямо чи опосередковано впливає на основні складові фінансової безпеки України: ефективність фіскальної та монетарної політики, боргову безпеку, інфляційну безпеку та економічну безпеку підприємств.
3. Передумовою і причиною формування потоків брудних грошей в Україні є відсутність цілісності виробничих циклів на національному рівні.
4. Процес відмивання грошей формалізований у трифазовій моделі, складовими якої є етапи розміщення, нашарування та інтеграції;
5. Відмивання брудних грошей та прогалини у забезпеченні фінансової безпеки України пов'язані причинно-наслідковими зв'язками, інакше кажучи в роки стихійних ринкових реформ нехтування такою безпекою призвело до виникнення тіньового сектору – основного споживача відмитих грошей; тепер, коли в Україні сформовано концепцію національних інтересів, а отже, йдеться і про гарантування економічної безпеки, поширення процесів відмивання згубно впливає на основні показники фінансової безпеки.
6. Нав'язана Україні система протидії відмиванню доходів злочинного походження не повністю відповідає національним інтересам у фінансовій сфері.

Щодо можливості подальших розвідок у напрямі взаємовпливів відмивання брудних грошей та фінансової безпеки держави, то, на нашу думку, надалі увагу слід приділити аналізу економічної амністії, ефективне проведення якої могло б скоригувати негативні наслідки різкого впровадження антилегалізаційного законодавства.

4. Суэтин А. Макроэкономические последствия отмывания денег / А. Суэтин // Вопросы экономики. – 2002. – №10. – С. 126–130.
5. Точарова В. О. Влияние тиньовой экономики на финансовую безопасность державы / В. О. Точарова. – К. : Видавництво «Реферат» 2007. – С. 164.

V. V. Pishchanska

THE IMMEDIATE IMPACT OF MONEY LAUNDERING ON THE FINANCIAL STATE SECURITY OF UKRAINE

The immediate impact of money laundering on the financial state security was analyzed in the article. Attention was also devoted to the peculiarities of the flow of money laundering schemes in Ukraine correspondingly to three stages: deposition, layering and integration. There was made an effort of analyses of the current anti-legalization legislation. Unfavorable impacts of money laundering were analyzed according to the constituents of the financial security: the efficacy of fiscal and monetary policy, budget and currency security, economic security of banks and other institutions.